

Сучасна українська military-драма

Олена Бондарева

<https://ktm.ukma.edu.ua/index.php/ktm/article/view/374/410>

Російсько-українська війна, ставши нашою битвою за власну громадянську ідентичність, отримала безпрецедентне (принаймні, кількісно) художнє осмислення в сучасній українській драмі. Більше того, українська драматургія стала сьогодні «голосом» України у світі завдяки перекладам і сценічним читанням у різних країнах, що допомагає організовувати гуманітарну і військову підтримку нашого збройного опору російській агресії. Де можна почитати п'єси про війну та як зв'язатися з авторами щодо їх використання і просування?

Найперше – у драматургічних антологіях, які від 2015 року упорядковує та видає відділ драматургічних проєктів Національного центру імені Леся Курбаса. Так, в антології сучасної української монодрами «Голос тихої безодні та інші голоси» (Київ, «Фенікс», 2016) надруковано п'єси Тетяни Іващенко «Лицар Храму» та Неди Нежданої «Кицька на спогад про темінь». Перша є монологом снайпера, який усвідомлює тяглість зла та невідворотність відплати, друга – монологом проукраїнської мешканки Донбасу, яка чинить персональний опір російській навалі ще у 2014 році.

Дві тематичні антології Центру Курбаса, присвячені Майдану 2014 року і розпочатій тоді війні, – це книжкові видання «Майдан. До і після» (Київ, «Світ знань», 2016) та «Лабіринт із криги та вогню» (Київ, «Смолоскип», 2019) – мають окремі розділи, до яких включено перші драматургічні тексти про війну на Сході України. Розділ «Війна» першої антології «Війна» знайомить читачів з п'єсами Надії Марчук «Вертеп–2015» та Неди Нежданої «Кицька на спогад про темінь»: це були перші драматургічні твори про гарячу фазу війни на українській території, що відкрили для української драми нові тематичні реєстри про біженців, вимушених переселенців, волонтерів, які підтримували українських військових та допомагали відродити українську армію, – а водночас і про сепаратистів, і про навалу російських найманців, які нічим не відрізняються від звичайних бандитів та мародерів, і про те, як локальний апокаліпсис змінює окремих людей і цілу країну. Розділ «Війна, якої не було» другої антології презентує тексти «Люди й кіборги» Олени Пономаревої та Даріо Фертіліо, «До-дієз шостої октави» Ігоря Юзюка, «ОТВЕТКА.UA» Неди Нежданої. Тут бачимо естетичне осмислення концепту «кіборг», який дуже швидко стане новою мілітарною метафорою української культури, а також

прагнення драматургів довести, що українські митці є воїнами не з примусу, а за покликом серця: протагоніст в Ігоря Юзюка – переосмислення історії піаніста Майдану Богдана Дніпрова, який іде добровольцем в АТО, а Неда Неждана обмірковує феномен воїна Василя Сліпака, який залишає успішну кар'єру європейської оперної зірки та вертається в Україну боронити її.

Антологія сучасної української історичної драми «Часо&Простір» (Київ: «Саміт-книга», 2020) має розділ «Нова історія. Війни», яким у контексті російсько-українського протистояння перепрочитуються попередні воєнні історії та засвідчується новий постколоніальний погляд українських драматургів на такі події, як знаменита битва під Крутами («Балада про Крути» Анатолія Покришеня), військові протистояння Другої світової війни на Заході України («Останнє танго у Хусті» Олександра Гавроша) та криваве форсування Дніпра, досягнуте життями тисяч українців під час визволення Києва від німецько-фашистських військ («Ой, Дніпро, Дніпро...» Ігоря Юзюка). Електронні версії цих антологій можна отримати, написавши листа на адресу dramaturgy@kurbas.org.ua.

До антології «8. Українська нова драма» (Херсон, Типографія «Стар», 2021) текстів для театру, які створювалися влітку 2021 року під час драматургічної лабораторії «Тиждень. Dramlab/pro», включено п'єсу «Спецоперація». Її автор драматург Пьотр Армяновський витворює фантазмагорію луб'янських застінків на землях української Донеччини, розмірковуючи, чи витримав би він такі тортури.

Частину п'єс про новітню війну видано окремими книжками. Зокрема, книга Дмитра Корчинського «Три п'єси» (Київ, «Залізний тато», 2019) включає «Посттравматичну рапсодію» та «Взводний опорний пункт», в яких автор демонструє рецептивну оптику безпосереднього учасника бойових дій, а також п'єсу «Віденська кава», яка, абстрагуючись від безпосередніх подій війни, але враховуючи її вимір, стає розмовою про українську ідентичність. Драма Сергія Жадана «Хлібне перемир'я» (Чернівці, «Меридіан Черновиць», 2020) – про українських людей, які під час війни «застрягають» між світами, не маючи чіткої ідентичності: усі їхні спроби жити і виживати лише підсилюють безперспективність їхнього становища як заручників вогняної пастки війни. Приналежні до відкритої драматургічної серії «Колекція театральна» п'єси Наталії Ворожбит «Погані дороги» (Львів, Видавництво Анетти Антоненко, 2021) та Володимира Рафеєнка «Мобільні хвилі буття, або WERBUM CARO FACTUM EST» (Львів, Видавництво Анетти Антоненко, 2023) висвітлюють окремі географічні локуси війни – «сіру зону» між Україною та окупованим Донбасом і окуповане поселення у Київській області, в лісі між розтерзаними Бучею та Бородянкою. Якщо Н. Ворожбит у російсько-українському мовному просторі, з відчутним домінуванням російської мови, створює безпросвітну і безнадійну картину, в якій кризь згущені темні фарби не проглядає нічого справжнього, окрім болю, страждань та невизначеності, то В. Рафеєнко (а це його перший драматургічний досвід) наповнює свій театр війни символами, медитативними роздумами, гумором та історичним оптимізмом: «Дорогі

мої, ми нарешті на сцені. Де нам іще бути. На великіє українські сцені. І на ціє сцені ми ніколи не самотні. Бо ми всі разом. Молоді і старі. Загіблі і живі. Хто бажав Перемоги і хто її здобував. Хто зневірявся і падав. Хто підімався є ішов далі. З нами віра є гідність».

Окремо варто зупинитися на віртуальних ресурсах сучасної української драми, які після 24 лютого 2022 року організували окремі бази для накопичення драматургічних творів, створених про війну під час війни. Поки вони стали скоріше текстовими хабами, аніж територіями напрацювання смислів. Але саме такі хаби дозволяють легко знаходити тексти, контактувати з авторами та організаторами таких колекцій.

У перші місяці війни на сайті Центру Курбаса з'явився віртуальний кластер «На часі», до якого було включено не лише найновітніші тексти про війну, але й ті, що були створені ще від перших російських пострілів 2014 року, а деякі – ще раніше, у передчутті цієї війни. Добірка п'єс, упорядкована драматургом Олегом Миколайчуком, мала підзаголовок «Вісім п'єс і дев'ятий рік війни» («Пекельна дорога до Раю» Ярослава Верещака, «Подаруй мені смак сонця» Олександра Вітра, «Боятися нема сенсу» Andy Iva, «Каштан і Конвалія» Олега Миколайчука, «ОТВЕТКА@UA», «Загублені в тумані», «Закрите небо» Неди Нежданой, «Трубач» Інни Гончарової, «До-дієз шостої октави» Ігоря Юзюка, «Молитва за Елвіса» Марини Смілянець).

Це позиціонувалося як початковий етап проєкту, до якого можуть бути залучені нові п'єси, створені вже після 24.02.2022. Центр Курбаса запропонував театрам долучатися до втілення воєнних п'єс, а критикам – до їх висвітлення, адже «нашій армії важливо знати, що театральні діячі не байдужі, що вони поруч зі своїми захисниками, своїм народом. Драматурги свій творчий вибір зробили і сподіваються на підтримку театральних колег». З цього проєкту виросла віртуальна антологія «Неназвана війна», теж позиціонована драматургами Центру Курбаса як драматургічний спротив російській агресії: «Її тема – сучасна війна, ймовірно, наймасштабніша за технічним рівнем зброї, жахлива тотальністю нищення: геноцидом українського народу, вбивством всього живого і руйнацією неживого. Але назви її ще не існує, навіть слово "війна" уникають. Ворог називає її "спецоперація", міжнародні ЗМІ часто вживають слово "конфлікт", в Україні період після 24 лютого називають "вторгнення", а до цього була то АТО, то ООС. Проте, навіть називаючи війну війною, губляться у визначеннях: раніше вона була "гібридною", зараз називають "великою", "повномасштабною", "російсько-українською", а часом і "третьою світовою", адже вона кардинально змінила світ, але по суті лишається "неназваною" остаточно. Ця війна має бути "названою" а травматичний досвід перекладений мовою драматургії, театру, загалом мистецтва України», – йдеться у невеличкій передмові до цієї віртуальної колекції («Боятися нема сенсу» Andy Iva, «Люби-мене-не-покинь» Ольги Анненко, «Принц і жінка» Анни Багряної, «Подаруй мені смак сонця» Олександра Вітра, «Трубач» Інни Гончарової, «Захриплий голос тиші» Олега Миколайчука, «Море залишиться» Олега Михайлова, «Закрите небо» Неди Нежданой, «Достоту обрані» Володимира Сердюка,

«Вона+Війна» Світлани Спасиби та Катерини Чепури, «Молитва за Елвіса» Марини Смілянець, «Напередодні» Дмитра Тернового).

На ресурсі «Драматург» Володимир Сердюк теж створив окремий кластер «Війна. WAR», в якому вже розмістив українською та англійською мовами власні тексти «Чи я застарий для війни?», «Рівень тиску, частота пульсу», «На переправі через ріку Кальміус», «Гамарджоба» (у колекції «Неназвана війна» вони об'єднані у єдиний драматургічний цикл), а також п'єсу «Штик» Алекса Боровенського. При тому, що цей сайт вже мав в активі кілька драматургічних текстів, присвячених попередній фазі російсько-української війни («Діалог зі снайпером» Жанни Безп'ятчук; «Палаючий березень, або На східному фронті „перемир'я“» Віктора Горбика, «Батяри, брати батяри» Олексія Дроздовського, «Некстмодерний народ» Миколи Істина), Володимир Сердюк не включає їх у розділ «Війна. WAR», позиціонуючи таким чином цей розділ як територію для п'єс, створених після 24 лютого 2022 р.

Найчисельнішу добірку сучасних українських п'єс, присвячених війні у її новій фазі, пропонує веб-портал «ukrdramachub», де створено окрему відкриту віртуальну збірку п'єс «Війна. 24 лютого 2022», для якої розроблено власний дизайн обкладинки. Станом на зараз там вже є 62 тексти 38 авторів (Алекс Вуд «Частини нашого тіла»; Олена Астасьєва «Херсон. Дневник окупації», «Словник емоцій воєнного часу»; Ірина Бесчетнова «А*», «Життя перемагає смерть», «Космонавти» та ін. На жаль, попри повномасштабну збройну агресію, модератори сайту продовжують приймати і розміщувати драми російською мовою, тобто мовою агресора – навіть у збірці про те, як Росія нищить нас і нашу країну («Херсон. Дневник окупації» О. Астасьєвої та «Робинзон» В. Ченського).

Це оголює парадоксальну ситуацію, коли, інколи навіть не усвідомлюючи цього, українські драматурги розриваються між двома ідентичностями, прагнуть зберегти свої позиції і в російських/російськомовних глядачів і театрів, і водночас відбутися в Україні та легітимізувати себе саме як українських митців. У такий спосіб начебто зберігається письменницька легітимність у двох культурних просторах. Цікаво і показово, що, наприклад, російськомовні харківські драматурги Олег Михайлов і Дмитро Терновий не дозволяють собі зараз випускати у публічну площину російськомовні тексти, а оприлюднюють їх лише в українських перекладах. Не розумію, в чому проблема – віддати коротенькі тексти на літературний переклад і поважати себе та своїх читачів. У таких тенденціях вбачаю соціальну безвідповідальність митців, які позиціонують себе як українські драматурги, модераторів українських віртуальних ресурсів, а також споживачів подібного контенту, які досі толерують російськомовні культурні продукти і не розцінюють їх як неповагу до себе.

Окремо скажу про проєкт «Антологія 24», який нині має і віртуальне, і книжкове, і перформативно-театральне втілення. Тексти для нього визначені в результаті конкурсного

відбору (конкурс оголосили у квітні 2022 р.) креативною командою у складі Вероніки Склярвої – культурної менеджерки з Харкова, Пьотра Армяновського – зараз киянина, а за місцем народження – донеччанина, перформера та режисера, львівської культурної менеджерки Оксани Данчук, харківської театрознавиці Світлани Баженової, харківської режисерки Єлизавети Баннікової, харківського актора і режисера Олександра Фоменка. «Все, що було “до”, втратило сенс, – наголошено в цій антології. – Говорити, дихати, робити театр стало тісно, важко. Але війна в тому числі за ідентичність та за цінності, за нашу свободу. Це стало фундаментом проєкту “Антологія 24”». Команда проєкту засвідчує, що вони отримали понад 100 драматургічних текстів. Жанрові та вікові рамки учасникам конкурсу не виставлялися, оскільки організатори прагнули «отримати найсвіжіший відбиток подій, такий, яким він є прямо зараз, строкатий, нерівний, але абсолютно правдивий та несамовитий» і переконані: їм вдалося «почути нові голоси», що є дуже важливим, оскільки «мистецтво і культура у широкому розумінні є ненасильницьким інструментом, що може допомогти українському суспільству у становленні та гармонії». Серед нових драматургічних «голосів» можна назвати харків'янок Юлію Нечай, Юлію Ран, Кіру Ситнікову, киянок Ірину Феофанову та Катерину Годік, криворожанку Ярославу Муравецьку, одесита Віктора Солодчука, франківчанина Сергія Шинкарчука, львів'янку Люцію Лісову, Ханну Невідому з Донбасу, Олексія Мінька з Бердянська. Наймолодшій із них – Кірі Ситніковій – усього 14 років. Із досвідчених драматургів у фінал конкурсу вийшли Андрій Бондаренко, Наталка Блок, Людмила Тимошенко, Ірина Гарець, Ніна Захоженко, Ден Гуменний, Анна Галас, Лена Лягушонкова. Відтак за художнім рівнем текстів антологія вийшла доволі нерівномірною.

Публікація антології на сайті «Parade-Fest» інтерактивна: змістовно та візуально привабливо представлено креативну команду, є посилання на постійні поточні читки її п'єс в українських театрах, гіпертекстово відкриваються посилання на самі тексти. Творцям антології і її учасникам запропоновано відповісти на запитання «Як змінилися обставини вашого життя після початку війни?», і люди відповідають по-різному. Наприклад, для Світлани Баженової, Єлизавети Баннікової, Люції Лісової, Юлії Ран, Олексія Мінька війна є ментальною і не прив'язана до конкретних дат російського вторгнення, для Юлії Гудошник, Ханни Невідомої, Катерини Годік, Ярослави Муравецької вона розпочалася ще від 2014 року, а для Оксани Данчук, Олександра Фоменка, Юлії Гончар, Ніни Захоженко, Дена Гуменного, Юлі Нечай, Кіри Ситнікової, Анни Галас, Андрія Бондаренка, Сергія Шинкарука, Рената Сеттарова, Ірини Феофанової, Наталки Блок, Людмили Тимошенко, Віктора Солодчука, Ірини Гарець початок війни – це 24 лютого 2022 року. Лена Лягушонкова, яка вже у 2014 році втікала від війни, констатує, що у неї вже вдруге більше немає дому, що у неї немає рідних – «вони всі живі, але мертві». А Валерій Пузик зараз перебуває у лавах ЗСУ, до цього брав участь в АТО у складі Добровольчого українського корпусу «Правого сектору». Тексти антології транслюють новий індивідуальний і колективний досвід українців, пов'язаний із переживанням війни від 24 лютого 2022 р. та її рефлексуванням: «Відчуття війни» Юлії Гончар, «Я, війна і пластикова граната» Ніни Захоженко, «Повітряна

тривога» Дена Гуменного та ще 19 п'єс. У планах – переклади текстів кількома мовами, організація читань (а можливо, і постановок) у театрах світу. Читання цих п'єс в Україні вже відбулося на різних театральних майданчиках.

Огром драматургічних текстів про війну, створених та оприлюднених за рік від початку повномасштабної російської агресії, засвідчує колосальний інтерес українського суспільства та світового співтовариства до осмислення кристалізації української нації у горнілі війни 2022 року. Саме через таку драматургію українці доносять до світової спільноти біль цієї війни і героїзм українського народу, який позбавляється комплексу колоніальної жертви і відстоює цінності демократії, свободи та власної громадянської ідентичності. Лишається висловити сподівання, що українські театри активніше говоритимуть зі своїми глядачами про те, що з нами відбувається зараз і як українцям не забувати, чим для нашого народу обертаються імперські амбіції сусідньої країни.